

KÖRTTIPIUKU KANSANPUKUNA

Eeva Eerola

Kansanpuku on vaatekerta, joka on ollut käytössä maalaisväestön keskuudessa tietyllä alueella, esimerkiksi jossakin pitäjässä. Kansanpuvut valmistettiin kotikutoisista kankaista ja ne olivat usein värikkäitä ja runsaasti koristeltuja. Aikojen kuluessa kansanpuvut muuttuivat. Viime vuosisadan puolivälistä lähtien kansanpuvut alkoivat jäädä pois käytöstä. Kansanpukuperinne jatkuu kuitenkin nykyään kansallispuvuissa. Kansallispuku on kansalle tai sen osalle tyypillinen puku. Yleensä juhla-asuna käytettävän kansanpuvun mukaelma.

Körttipukuja Kiuruveden herättäjäjuhlilla 2010.

1. Körttipuku

*"Kuulin kerran veisattavan tumman kansan virsiä.
Tunsin niissä muistettavan Kristuksen ristiä.*

*Alhaalta siellä veisattihiin tummat sanat, sävelkin.
Oma puutos tunnettiin, Herran eteen vietihin.*

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Mieleni ne liikuttivat. Voi, kun niitä rakastin.
Vaan ne pian katosivat. Aina niitä kaipasin.*

*Kului monet pitkät ajat. Tummat virret unohtui.
Kunnes ne nyt arvaamatta eteheni ilmestyi.*

*Kiitos, Herra, että pääsin tumman kansan seuran.
Jospa täällä olla saisin aina asti hautahan.”*

Tämä runo on ollut noin 50-60 vuotta sitten Hengellisessä Kuukauslehdessä. Kirjoittajan nimi ei ole tiedossa.

Tumma kansa oli tummaa vaatetukseltaan. Ryhmätunnetta korostavaa pukeutumistapaa ovat noudattaneet kaikkein uskollisimmin ja laajimmin juuri heränneet. On sanottu, että ”Luterilaisen kirkon historiassa kuvastaa heränneitten körttipuku eniten kantajansa sisäistä ja uskonnollista maailman katsomusta ja hänen kuulumistaan määrättyyn uskonsuuntaan. Körttipuku muodostui heränneille omantunnon asiaksi ja heidän yhteiseksi tunnusmerkikseen.

Puku loi yhtenäisyyden tunnetta, mutta oli myös jyrkkä raja maailmallisuuteen. Kun lapsetkin puettiin tähän pukuun, oli se helppoa siellä, missä herännäisyyttä oli paljon, mutta siellä missä körttipuvun pitäjää oli vähän, se oli lapsille vaikeaa. Kerrotaan, että joidenkin piti jopa vaihtaa koulua körttipuvun aiheuttamien vaikeuksien tähden.

Kirjailija Juhani Aho kirjoitti körttipuvusta, kun oli nähnyt puvun Lapuan herättäjäjuhilla 1901: ”Se ei ole vain muotia, ei vanhaa tapaa tuo puku, sillä on syvemvät juuret. Se ikään kuin tulkitsee Suomen maalaisväestön parasta puolta: vakavuutta, yksinkertaisuutta, lujuuutta, omintakeisuutta ja omistaan elämistä.”

2. Kansanpuku

Körttipuku on nimenomaan kansanpuku. Vilhelm Malmivaara kirjoittaa vuonna 1914. ”Heränneet kantavat erikoista vaatetusta. Koska tämä heidän tapansa näkyy olevan ylen vaikea käsittää, vaatinee se jotain selitykseksi.” Malmivaara kertoo, ettei Jumala katso vaatteita vaan sydäntä. Kuitenkin se on yksi niitä puolitotuksia, joilla saatana ihmisiä eksyttää. Raamatussa puhutaan Israelin tytärten koristuksista tuomitsemalla, sillä Paavali sanoo: ”Älkää mukautuko tämän maailman ajan mukaan.” Koreileminen vaatteilla on syntiä. Eihän Jumala näin puhuisi, jos Hän olisi piittaamaton siitä, miten pukeudumme. Ellei Israelin kansa olisi käyttänyt yleisesti omaa itämaista kansallispukua, vaan kujeillut maailman tavoin, olisi siitä varmasti paljonkin Raamatussa puhuttu. Tietysti ei Jumalan Sana mitään erityistä puvun kuosia säädä, mutta säädyllyisyyttä se vaatii kaikessa elämässä.

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

Ovatko sydän ja vaatteet vieraita toisilleen? kyselee Malmivaara ja selittää kuinka herännyt kansa pysyy muodin orjuuden oikuista vapautettuna. Sen muoti pysyy samana kuin se oli sata vuotta sitten. Sen verran aika on sitä muuttanut, että ns. nuppalakien sijaan ovat tulleet käytännöllisemmät huopahatut, mutta siinä kaikki. Eikö herännyt kansa olekin kadehdittavaa? Haluttavia ja pelottavia olivat talonpojille vaihtotalouden tuotteet ja muodin vaihtelu: körttipuku oli sen vastakohta.

Muodista vapaina olemisen rinnalle tulee muitakin asioita. Säästettiin paljon tällä tavalla pukeutumisella, sillä yhä edelleen pyritään edistämään kaikkea kotimaista ja säästäminen on suositeltavaa. Tältäkin osin puku ansaitsee tunnustusta. Yksinkertainen elämäntapa oli heränneitten omana elämäntapana. Se aiheuttaa taas monia hyviä asioita. Vaatetus oli syntiä vain osoittaessaan pyrkimystä maailman hallintaan ja sen kaltaiseksi tulemalla. Körttipukua pidettiin yhteisenä tunnuksena maallistumista vastaan, vaikka jo 1920-luvulla maallisten ”suruttomien” ja körttikansan puvut lähestyivät toisiaan.

Malmivaara perustelee pukeutumista tarkemmin:

Heränneen kansan puku on valmistettu kotikutoisesta kankaasta. Villat on saatu omilta lampailta, lanka kehrätty ja kangas kudottu talvipuhteilla kotona. Siten ei tarvitse ostaa ulkomaisia kankaita, ei kalliita kauluksia ym. Rahaa säästyy tällä tavalla. Näin koetetaan edistää kaikkea kotimaista sekä kehottaa säästäväisyyteen. Tältäkin osin ansaitsee heränneitten puku tunnustusta.

3. Puku valmistettiin kotona

Miehillä on harmaa, lyhyt pystykaulustakki, jota myös sanottiin röijyksi, Etelä-Pohjanmaalla västiksi. Takaa helmat halki, harmaat housut ja pieksusaappaat, päässä huopahattu, talvella mustasta nahasta tehty lämmin lakki.

Naisilla oli sininen, joskus harmaa röijy ja hame, päässä ja kaulassa sininen huivi vaaleansinisillä rannuilla. Arkitöissä röijyn asemasta yksinkertainen pusero ja harmahtava huivi, jalassa pieksukengät.

Minna Ala-Talkkari kirjoittaa lopputyössään vuonna 1990 naisten körttipuvun tunnusmerkeistä: Yleinen tunnusmerkki körttipuvulle oli siis se, että kaikki materiaali valmistettiin kotona. Hursti eli rohdinpellavakangas ja toimikas saatiin oman pellon hampuista ja pellavista. Sarka lampaiden villoista samaten kuin puolivillainenkin. Jalkineet tehtiin kotona parkituista nahoista. Sinipainetta eli mariansinistä saatettiin ostaa kaupasta, jolla värjättiin hameiden raitalangat. Tyttöjen ja naisten tukkaan kammattiin jakaus keskipäähän ja palmikoitiin, useimmiten yhdelle letille niskaan. Hiukset peitettiin tummalla, siniraitaisella huivilla.

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

Ihoa vasten oli pitkä paita. Riihenpuinnissa ja hampusaunassa naiset saattoivat olla paitasillaan. Alushame oli harmaata puuvillaista kangasta.

Alushameen tuli olla väriltään hillitty, koska kuumina kesäpäivinä ja jalkamatkoilla päällyshame nostettiin ylös laskoksille ja silloin alushame tuli helmoistaan näkyville.

Päällyshame oli sarssia eli palttinakangasta. Eri puolilla maatamme on ollut värieroja. On käytetty tummanharmaata, tummansinistä tai mustaa. Myöskin on saatettu kangas raidoittaa.

Kaikkein vanhimmissa puvuissa on käytetty esiliinaa.

Röijyn kangas oli myös sarssia. Röijyssä oli takana ja sivuissa pienet körtit, jotka laskeutuivat lanteille. Röijy kiinnitettiin edestä hakasilla ja myöhemmin painonapeilla. Röijyssä ei ollut olkasaumoja, vaan se oli malliltaan kimono. Röijy leikattiin kahdesta kappaleesta, jolloin keskelle taakse muodostui vino langansuunta. Röijyn päälle kuului kaula- eli rintahuivi. Se oli samanlainen kuin päahuivi, mutta isompi. Se kiinnitettiin hakaneulalla. Koruja ei körttipuvussa saanut käyttää.

4. Tarkat säännöt

Puvussa ei riittänyt yleinen yksinkertaisuus, vaan sen piti olla tarkkojen sääntöjen mukaan tehty. Poikkeukset olivat heti maailmallisuutta eli syntiä. Kuitenkin eri puolilla maatamme oli puvussa poikkeavuuksia.

Kustaa Vilkuna kertoo kuinka Savon ja Pohjanmaan herännäisyyden yhtyessä v. 1834 alkoivat Pohjois-Pohjanmaan heränneet leikata vaatteensa savolaiseen mallin mukaan. Se suututti aluksi pohjalaisia herännäisjohtajia Lagusta ja Malbergiä. Oliko tämä suuttumuksen syy, vai joku toinen, sitä ei Vilkuna kerro.

Kainuun heränneitten kerrotaan myöskin lainanneen Savosta körttipuvun käyttämistavan. Koko pukua he eivät kuitenkaan sieltä lainanneet, vaan muodostivat sen isiensä käyttämän puvun mukaiseksi. Kainuun heränneitten miesten röijyistä puuttuivat körttipuvulle ominaiset körtit eli takaliepeet. Naisten röijy Kainuussa oli pitkäliepeinen ja hame liivitön. Kainuun heränneet olivat omaksuneet niin täydellisesti körttipuvun käytön, että heidän uskonsa mukaan tuskin kukaan toisella tavalla pukeutunut pääsi taivaaseen.

5. Körttipuvun leikkaus ja kuosi

Vilkuna kertoo että körttipuvun leikkaus ja kuosi on verrattain myöhäinen länsimainen, lähinnä ruotsalainen laina. Pitkä röijy, josta lyhyt körttiröijykin muotoutui, tuli länsimailla 1680-luvulla säätyläisten kesken muotiin. Röijy lyheni nopeasti ja kehittyi 1770-luvulla liiviksi, jolloin entinen röijy korvattiin pitkällä takilla. Lopulta röijy siirtyi herrasväeltä rahvaalle.

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

Kirjailija Matti Pajula toimittaessaan ”Kalajoen käräjät” käsikirjoitusta kertoi löytäneensä tiedon, jonka mukaan röijy on peräisin Pariisista sikäläisten säätyläisten käyttämästä vaatetuksesta 1600-luvulta.

Vuoden 1800 tienoilla kerrotaan röijyn olleen erilaisina muunnoksina yleinen pukine kautta Suomen. Kansanomainen harmaa röijy ja laskostettu hame soveltuivat erityisen hyvin maailman korskeutta ja koreutta vieroksuvaan herännäisyyden henkeen. Vilkunan mukaan 1840-luvulla körttipuku oli saanut suurimman kannatuksensa. Kukaan liikkeen johtajista ei vaatinut tällaista pukeutumista, mutta vaatteen lämpimiin suosittelijoihin he lukeutuivat.

6. Puku aiheutti pilkkaamista

Koska heränneisiin kuuluvat pitivät erityistä körttipukua, jonka mukaan heränneitä nimitettiin myös körttiläisiksi. Körttiläinen- nimitys oli alkuaan pilkkanimi. On arveltu, että tuo tunnusomainen miesten takissa oleva halkio, kolme lyhyttä, pystysuoraa leikkausta, on syy tuohon heränneitten pilkaksi tarkoitettuun körtti-nimeen. Tarkoittihan leikattu ruotsinkielellä *skörd*, ellei nimi sitten tullut keyrittäläisistä, ensimmäisistä heränneistä. Sillä ensimmäiset körttipuvut on havaittu Kustaa Vilkunan mukaan vanhan Iisalmen pitäjän Savojärvellä, joka on nykyistä Lapinlahtea, sekä Rautavaaralla, joka Keyretynjärven ympäristössä oli heränneitten pääpaikkoja.

Körttipukua on paljon kevytmielisesti pilkattu. Joskus körtteihin pukeutunutta ivattiin huutamalla ”sataykstoista,” 111, tai ”pirun kynsistä karannut”. Kun asusta oli tullut heränneitten tunnusmerkki, kerrotaan esimerkiksi hevoshuujareiden vetäneen markkinoilla körtit päälleen saadakseen paremmat kaupat. Körttiasu herätti luottamusta. Tartuttiin myös herkästi körttipukuisten ihmisten inhimillisiin vikoihin. Se olikin helppoa, koska heidät oli niin helppo huomata pukunsa vuoksi joukosta. Älymystön mielestä ulkonainen pukeutuminen, joka vahvasti säätytietoisuutta, oli itsetehostusta. Omalaatuinen vetäytyminen pois ”maailman huvituksista” tulkittiin eristäytymisen haluksi ja erikoisuuden tavoitteluksi.

Yhä edelleen huomaa sen, että vanhempi väestö karttaa körttiläis-nimitystä. He puhuvat mieluiten oikealla nimellä: heränneet, herännäisyys.

7. Puvun käyttö

Kun herätykset alkoivat Savossa, kaikki savolaiset kantoivat kansallispukuna körttiröijyä. Se oli kutakuinkin yleinen esimerkiksi Nilsin pohjoispuolella 70-luvulla viime vuosisadalla. Arvokkaimmat talolliset käyttivät vielä silloin juhlapukuna mustasta verasta tehtyä röijyä. Silloin eivät heränneet eronneet muista ulkoasussaan, mutta vähitellen ovat muut eronneet heistä hylkäämällä tuon esivanhempiansa puvun. Heränneet eivät lähteneet kuosia muuttelemaan ja niin se jäi heidän puvukseen.

Kun Paavo Ruotsalainen Kalajoen varrella käydessään näki maailman tapaan koristeltuja vaatteita, hän kehotti heitä palaamaan esi-isien yksinkertaisuuteen vaatetuksessa. Eräällekin naiselle hänen kerrotaan sanoneen: ”Jos tuollainen ihminen tulee minulta kysymään neuvoa autuuden asiassa, vastaan minä, kysy noilta kurtuilta olkapäilläsi.” Heränneet papit nousivat tässä asiassa alussa

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

vastustamaan Paavo Ruotsalaista. Heidän oli kuitenkin ennen pitkää nöyryyttävä ja siten tuli körttivaate yleisesti heränneissä piireissä käytäntöön. Sitä oli kaikkialla nähtävissä viime vuosisadalla, vieläpä ruotsalaisilla talonpojillakin Pohjanmaan rannikolla. Hajaannus vaatetuksen osaltakin tapahtui 50-luvulla, jolloin se muuttui muun maailman kaltaiseksi. Körttiröijy jäi käytäntöön yksinomaan Kalajoen varrella ja Etelä-Pohjanmaalla sekä muutamille harvoille lisalmella ja Kiuruvedellä.

Oliko puku oikean vain väärän kristillisyyden tunnusmerkki? Heränneet vain lopettivat muodin seuraamisen ja pukeutuivat kuten vanhempansa pukeutuivat. Ihmeellistä on, että tämä epämuodikas talonpoikaispuku levisi Pohjanmaan rannikkopitäjiinkin, jossa kuosikkaammat puvut olivat jo käytössä. Heränneeltä kansalta on vaatinut todella suurta rohkeutta ja itsenäisyyttä kantaa omaa pukuaan. Heränneet eivät kuitenkaan ole koskaan tyrkyttäneet pukuaan ulkopuolisille. On pidetty suorastaan arveluttavana myös, jos pappi on pukeutunut körttipukuun, koska se on talonpojan puku. Heränneet ovat vaatineet toisiltakin hillittyä pukeutumista. Räikeänvärisiä muotivaatteita he ovat pitäneet tuomittavana maailmallisuutena.

Puku ei siis ole vain tavallinen puku. Kun sitten myöhemmin uudet herätykset alkoivat, ovat sen koskettamat jälleen muuttaneet vaatetustaan ja tuo vanha kansanpuku pääsi monin paikoin arvoonsa. Kun heränneet vanhemmat näkivät lapsensa ja nuorensa körttipuvuissa he olivat turvallisella mielellä, koska he tiesivät, ettei se puku päällä kukaan mene maailman huvituksiin. Ajateltiin myös, että niin kauan kuin herännäisyys saa pukunsa säilytetyksi, pysyy se aitosuomalaisena kansallisena liikkeenä. Vaatetuksella on yhdistävä, koossa pitävä merkityksensä. Körttipuku sai kuitenkin aina myös pilkkaa osakseen.

8. Omantunnon asia

Körttipuku ei ole vain puku. Sen sanotaan olevan myös omantunnon asian.

Synkkänä pidetty pukeutuminen korosti, ettei ihminen havitellut elämälleen täyttymystä maan päällä. Puku merkitsi myös julistamista, että ihminen ei lepuuttanut sydäntään maallisessa aarteessa vaan oli tiedostanut sen epäluotettavuuden. Koreista vaatteista luopuminen ei riittänyt uskoon, mutta oli välttämätöntä heränneen tilan säilyttämiselle. Körttipuku oli säädynmukainen elämän osa. Puku oli kuitenkin jokaisen oma asia. Körttipuku ei siis ole vain puku. Siihen liittyy paljon muuta sisältöä.

9. Körttipuvun valmistajia

Körttipuvun valmistajia on ollut ainakin Etelä-Pohjanmaalla räätäli Juho Valli, räätälit Saima Lehmikoski ja Liisa Autio ja ompelijat Sanna Haapasalmi ja Kerttu Saarinen. Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla pukuja valmistivat Joonas Löytynoja, Matti Prittinen, Matti Nortunen ja Niilo Sipilä. Noin kymmenen vuotta sitten tehtiin Hengellisessä Kuukauslehdessä kysely körttipuvun valmistajista. Silloin Maija Rusanen Sotkamosta kertoi valmistaneensa muutamia miesten körttipukuja ja myös eläkkeellä olevalta Herman Seppälältä Pirttikoskelta oli kysely miesten pukuja.

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

Sievin herättäjäjuhilla 2002 oli körttipukuja seuravieraiden päällä enemmän kuin ennen. Körttipukuun tunnetaan suurta kiinnostusta ja siitä tulee jatkuvasti kyselyjä. Lapualla Herättäjä-Yhdistyksellä on vuokrattavana Minna Ala-Talkkarin tekemä naisten körttipuvun kaava. Kangasta saa ostaa hyvin varustetuista kaupoista. Naisten körttipuvun kangas on 100% villakreppiä eli -sorsettia.

Nyt körttipuvuilla olisi kysyntää, kun löytyisi vain tekijöitä. Tekijöistä nimeen omaan on puute. Näyttää siltä, että körttipuku on palaamassa käyttöön. Myös nuoret ihmiset ovat kiinnostuneita puvusta.

Malmivaara tiivistä aikoinansa sanottavansa körttipuvusta:

"Herännyt ihminen tietää, ettei vaatteilla päästä taivaaseen, vaan ne riisutaan yltä jo ennen kuolemaa. Hän kantaa pukuansa sen tähden, että se on niin talonpoikainen, halpa ja mukava tämän elämän läpi kulkiessa. Taivasta varten on Jumala varustanut hänelle paremman puvun: Kristuksen vanhurskauden."